

DET KONGELIGE
JUSTIS- OG POLITIDEPARTEMENT

Ot.prp. nr. 3

(2001-2002)

Om lov om endringer i lov om
rettsgebyr (differensiering av
rettsgebyret)

*Tilråding fra Justis- og politidepartementet av 28. september
2001,
godkjent i statsråd samme dag.*

1 Proposisjonens hovedinnhold

Justisdepartementet legger i denne proposisjonen frem forslag til endringer i lov om rettsgebyr. Forslaget gjelder differensiering av rettsgebyret i sivile saker ut fra hovedforhandlingens varighet ved herreds- og byrett, lagmannsrett og Høyesterett.

Rettsgebyrloven § 1 definerer et grunngebyr kalt rettsgebyret (R). Fra og med 1. januar 2001 er dette kr 655,-. Behandlingsgebyret for den enkelte sak fremkommer ved at R multipliseres med et tall som varierer mellom de forskjellige sakstyper.

Det betales i dag et fast gebyr for domstolenes behandling av tvistemål uavhengig av hovedforhandlingens varighet. Satsen er 6 R for søksmål til herreds- og byrettene og 25 R for behandling av ankesak som tillates fremmet ved lagmannsrettene og Høyesterett.

Justisdepartementet foreslår en differensiering av rettsgebyret ut fra hovedforhandlingens varighet. Forslaget vil innebære at hovedforhandlinger som gjennomføres i løpet av en dag blir noe rimeligere enn i dag. Deretter vil gebyret øke suksessivt. Saker av litt større omfang legger ofte beslag på store ressurser hos domstolene uten at dette avspeiles i gebyrinntektene fra saken. Det kan i slike tilfeller synes lite rimelig at partene kun betaler dagens gebyr for behandlingen. Med forslaget ønsker departementet nettopp at rettsgebyret i større grad skal avspeile ressursbruken i saken. I tillegg er det ønskelig å gi partene i en tvist et incitament til å unngå unødvendig lange hovedforhandlinger.

2 Bakgrunn for lovforslaget

Justisdepartementet sendte 23. oktober 2000 ut et høringsbrev om endringer i rettsgebyrloven - differensiering av rettsgebyret. Høringsfristen var 18. desember 2000. Adressater for denne høringen var:

- Høyesterett
- Lagmannsrettene
- Oslo byrett
- Fredrikstad byrett
- Tønsberg byrett
- Skien og Porsgrunn byrett
- Kristiansand byrett
- Stavanger byrett
- Asker og Bærum herredsrett
- Indre Follo herredsrett
- Nordmøre herredsrett
- Nord-Troms herredsrett
- Ytre Follo sorenskriverembete
- Hedmarken sorenskriverembete
- Sør-Østerdal sorenskriverembete
- Valdres sorenskriverembete
- Sør-Gudbrandsdal sorenskriverembete
- Kongsberg sorenskriverembete
- Horten sorenskriverembete
- Nedenes sorenskriverembete
- Sand sorenskriverembete
- Haugesund sorenskriverembete
- Sunnmøre sorenskriverembete
- Orkdal sorenskriverembete
- Inderøy sorenskriverembete
- Brønnøy sorenskriverembete
- Trondenes sorenskriverembete
- Alta sorenskriverembete
- Arbeidsgiverforeningen for Skip og Offshorefartøyer
- Den Norske Advokatforening
- Den norske Bankforening (Bankforeningen)
- Den norske Dommerforening
- Flerfaglig Fellesorganisasjon
- Forbrukerombudet
- Forbrukerrådet
- Gjeldsofferaksjonen
- Konkurransetilsynet
- Kommunenes Sentralforbund
- Landsorganisasjonen i Norge
- Norges Huseierforbund
- Norges Juristforbund
- NTL
- Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO)
- Regjeringsadvokaten

- Rettspolitisk forening
- Sparebankforeningen i Norge (Sparebankforeningen)
- Statens Innkrevingsssentral

Følgende høringsinstanser har avgitt uttalelse om de spørsmål denne propo-
sasjonen tar opp:

- Agder lagmannsrett
- Borgarting lagmannsrett
- Gulating lagmannsrett
- Oslo byrett
- Skien og Porsgrunn byrett
- Tønsberg byrett
- Asker og Bærum herredsrett
- Nordmøre herredsrett
- Indre Follo herredsrett
- Inderøy sorenskriverembete
- Alta sorenskriverembete
- Nedenes sorenskriverembete
- Senja sorenskriverembete
- Den Norske Advokatforening
- Den norske Dommerforeningen
- Finansnæringens hovedorganisasjon
- Flerfaglig Fellesorganisasjon
- Forbrukerrådet
- Landsorganisasjonen i Norge
- Norges Rederiforbund
- NTL
- Regjeringsadvokaten
- Statens Innkrevingsssentral

3 Om differensiering av rettsgebyret

3.1 Forslaget i høringen

I høringsbrevet fra Justisdepartementet 23. oktober 2000 om forslag til endring i lov om rettsgebyr (rettsgebyrloven) - differensiering av rettsgebyret i sivile saker ved herreds- og byrett, lagmannsrett og Høyesterett heter det:

«Forslag til endring i lov om rettsgebyr (rettsgebyrloven) - differensiering av rettsgebyret i sivile saker ved herreds- og byrett, lagmannsrett og Høyesterett

1. Innledning

Lov om rettsgebyr 17. desember 1982 nr. 86 inneholder regler om gebyr for behandling av forretninger som foretas av domstolene samt gebyr for firmaregistrering.

Rettsgebyrloven § 1 definerer et grunngebyr kalt rettsgebyret (R). Fra og med 1. januar 2000 er dette kr 600. For 2001 er gebyret foreslått økt til kr 655. Behandlingsgebyret for den enkelte sak fremkommer ved at R multipliseres med et tall som varierer mellom de forskjellige sakstyper.

Det betales i dag et fast gebyr for domstolenes behandling av tvistemål uavhengig av hovedforhandlingens varighet. Satsen er 6 R for søksmål til herreds- og byrettene og 25 R for behandling av ankesak som tillates fremmet ved lagmannsrettene og Høyesterett. Saker av litt større omfang legger ofte beslag på store ressurser hos domstolene uten av dette avspeiles i gebyrinntektene fra saken. Det kan i slike tilfeller synes lite rimelig at partene kun betaler dagens gebyr for behandlingen.

I høringsbrevet foreslår Justisdepartementet en differensiering av rettsgebyret ut fra hovedforhandlingens varighet. Forslaget vil innebære at hovedforhandlinger som gjennomføres i løpet av en dag blir noe rimeligere i herreds- og byretten enn i dag. Deretter vil gebyret øke suksessivt. Med forslaget er det også ønskelig å gi partene i en tvist et incitament til å unngå unødvendig lange hovedforhandlinger.

2. Forslag om differensiering av rettsgebyret i sivile saker

I lov 18. desember 1959 nr. 11 (sportelloven) hadde man bestemmelser om differensiering, men slik at størrelsen på gebyret for tvistemål var avhengig av tvistegjenstandens verdi. Sportellovens system med graderte gebyrer og særskilt dekning av sideutgifter var relativt komplisert å praktisere. Det kunne blant annet oppstå uklarhet om beregningen av tvistegjenstandens formuesverdi og derved om gebyrets størrelse. Et hovedsiktemål med den lovrevisjon som resulterte i rettsgebyrloven, var å forenkle gebyrberegningen. Med rettsgebyrloven ble det derfor innført et enhetsgebyr for alle typer forretninger. Ved forberedelse av rettsgebyrloven ble det påpekt at hovedinnvendingen mot bruk av enhetsgebyr syntes å være at det da kunne oppstå tilfeller hvor det offentlige arbeid med saken sto i misforhold til gebyrets størrelse, jf. Ot. prp. nr. 18 (1982-83) Om lov om rettsgebyr side 12. Med forslaget i høringsbrevet ønsker departementet nettopp at rettsgebyret i større grad skal avspeile ressursbruken i saken.

Departementet foreslår følgende modell for differensiering av rettsgebyret i sivile saker:

Herreds- og byrettene:

Det påløper 5 R første dag av hovedforhandlingen og deretter 2 R for hver dag til og med dag fem; dvs

to dager:	7 R
tre dager:	9 R
fire dager:	11 R
fem dager:	13 R

Deretter 4 R for hver dag fra og med dag seks.

Med R = kr 655,- vil modellen gi følgende utslag for saker i herreds- og byretten i 2001:

- en endagssak vil koste kr. 3 275,-
- en sak på 5 dager vil koste kr. 8 515,-
- en sak på 15 dager vil koste kr. 34 715,-

Ankeinstansene:

For saker i lagmannsrettene og Høyesterett foreslås det ingen senkning av multiplikatoren for rettsgebyret første dag. Modellen vil se slik ut for ankesakene:

25 R første dag av hovedforhandlingen og deretter 2 R for hver dag til og med dag fem; dvs

to dager:	27 R
tre dager:	29 R
fire dager:	31 R
fem dager:	33 R

Deretter 4 R for hver dag fra om med dag seks.

Med R = kr 655,- vil modellen gi følgende utslag for rettsgebyret i ankeinstansene i 2001:

- en endagssak vil koste kr. 16 375,-
- en sak på 5 dager vil koste kr. 21 615,-
- en sak på 15 dager vil koste kr. 47 815,-

3. Endringer i rettsgebyrloven § 8

Forslagene om differensiering av rettsgebyret medfører behov for endringer i rettsgebyrloven § 8. I første ledd senkes inngangsgebyret med 1 R for saker i herreds- og byrett. Kombinert med en suksessiv økning av gebyret fra og med dag to, ønsker man med forslaget å gi partene et incitament til å unngå unødvendig lange hovedforhandlinger. Lange hovedforhandlinger er svært ressurskrevende for domstolene. For ankesakene har man derimot ikke funnet grunn til å senke inngangsgebyret i forhold til dagens gebyr på 25 R. I denne sammenheng har en forskjell på 1 R mindre betydning. Avgjøres anken uten at ankeforhandling blir holdt, betales halvparten av fullt inngangsgebyr, dvs. 12,5 R (halvparten av 25 R).

For å gjøre beregningen så enkel som mulig, skal del av dag regnes med full gebyrplikt.

Departementet har ut fra rimelighetsbetraktninger vurdert om det er behov for å gjøre unntak fra reglene om differensiering for enkelte typer saker, for eksempel saker der enkeltpersoner er part eller der det er anlagt sak for å få overprøvd et forvaltningsvedtak. Departemen-

tet finner imidlertid ikke grunn til å gjøre unntak fra regelen. Det antas at forslaget ikke vil føre til at rettsgebyret blir så høyt at det vil kunne virke rettsfornektende i det store antall saker hvor hovedforhandlingen kun varer en dag eller to. For endagssakene i herreds- og byrett vil rettsgebyret reduseres i forhold til dagens satser. Det vises videre til rettsgebyrloven § 10, som hjemler gebyrfritak for visse sakstyper uavhengig av partenes økonomi. Vi viser også til lov 13. juni 1980 nr. 35 om fri rettshjelp kapittel 5, som gir en videre hjemmel for gebyrfrihet når rettshjelplovens vilkår er oppfylt.

Differensieringsreglene foreslås å få tilsvarende anvendelse for behandling av tvister i søksmåls former for herreds- og byrett i egenskap av skifterett eller namsrett. Det vises til at det er store likhetstrekk mellom denne type saker og vanlig hovedforhandling for herreds- eller byretten.

Anke over dom avsagt av forliksrådet går i dag til herreds- eller byretten og behandles etter reglene i tvistemålsloven kap. 22 og 23, jf. tvistemålsloven § 296. Mens anke over rettsforlik behandles etter reglene i tvistemålsloven kap. 25 om anke, jf. tvistemålsloven § 286. Reglene om gebyr for anke over dom avsagt av forliksrådet og anke over rettsforlik inngått i forliksrådet foreslås tilpasset det nye systemet slik at det svares differensiert gebyr tilsvarende ordinær behandling i herreds- og byrett.

For øvrig er det ikke funnet grunn til å foreslå endringer i bestemmelsens første ledd.

I annet ledd er det kun foreslått mindre endringer. For motsøksmål, intervensjonssøksmål og regressøksmål foreslås betalt inngangsgebyr som for særskilt sak, dvs. 5 R. Dette innebærer en reduksjon av gebyret med 1 R. Ved ankebehandling gjelder tilsvarende regel. Gebyret blir da 25 R. Denne type saker tar som regel kortere tid og er dessuten mindre ressurskrevende for domstolene. Departementet har heller ikke funnet grunn til å differensiere gebyret i saker som er gjenstand for ny behandling etter at begjæring om oppfriskning eller gjenopptakelse er tatt til følge. Det vises til at det særlig i gjenopptakelsessaker men også i oppfriskningssaker kan virke mindre rimelig med differensierte satser.

Departementet er noe i tvil om man bør differensiere rettsgebyret i saker der søksmålet eller anken heves, saken trekkes tilbake eller forlik inngås under hovedforhandling, uteblivelsesdom avsies eller dom blir avsagt på grunnlag av partenes enighet, jf. rettsgebyrloven § 8 fjerde, femte og sjette ledd. I dag betales henholdsvis 2 R og halvparten av fullt gebyr for slike saker. Hensynene bak reglene om differensiering gjør seg til en viss grad gjeldende også i slike saker da partene vil kunne gis et incitament til å få sakene raskt avgjort. I uteblivelsestilfeller stiller dette seg noe annerledes. Det er bare uteblivelsessaker der en part under hovedforhandling utvises eller fratras ordet som er aktuelle i forhold til differensiering av gebyret. Men det kan spørres om det er rimelig at man i slike saker kun belastes med halvparten av fullt gebyr, slik reglene er i dag. Alle sakene nevnt over er imidlertid mindre arbeidskrevende for domstolene enn fulle hovedforhandlinger. Dette kunne tale for et lavere gebyr ut fra tanken om at gebyret i større grad skal avspeile domstolenes ressursbruk. Departementet er på denne bakgrunn tilbøyelig til å foreslå at dagens regler videreføres, men slik at halvparten av fullt gebyr beregnes ut fra de differensierte satsene. Vi ber høringsinstansene spesielt om å komme med synspunkter på dette spørsmålet.

I rettsgebyrloven § 8 siste ledd om gebyr for behandling av kjæremål, motkjæremål og krav om gjenopptakelse, foreslås ingen endringer.

4. Etterskuddsvis eller forskuddsvis betaling av gebyret

Gebyrberegning basert på hovedforhandlingens varighet vil kunne innebære at det er vanskeligere på forhånd å anslå gebyrets størrelse. I dag er hovedregelen at gebyret betales forskuddsvis såfremt ikke annet er bestemt, jf. rettsgebyrloven § 3. Av rettsgebyrforskriften § 3-1 følger imidlertid at advokater og offentlige organer kan betale gebyr og sideutgifter etterskuddsvis.

Departementet ser at en absolutt regel om etterskuddsvis betaling kan være praktisk da man først etter hovedforhandlingen med sikkerhet vil kjenne gebyrets størrelse. Ved en slik ordning vil det imidlertid være en risiko for at gebyret ikke blir betalt, selv om krav på betaling i mange tilfeller er tvangsgrunnlag for utlegg, jf. rettsgebyrloven § 3 tredje ledd. Departementet vil derfor foreslå at dagens regler videreføres. Man er imidlertid klar over at dette vil føre til noe merarbeid for domstolene i saker der gebyret skal betales forskuddsvis, da antatt lengde for hovedforhandling ikke alltid vil samsvare med den reelle. I slike saker må ekstra gebyr etterskuddsbetales eller gebyr tilbakeføres avhengig av om saken har tatt lenger eller kortere tid enn antatt. Problemene knyttet til regelen om forskuddsbetaling vil imidlertid bli vesentlig redusert ved at advokater og offentlige organer kan betale gebyr og sideutgifter etterskuddsvis, jf. rettsgebyrforskriften § 3-1. Man sitter da igjen med selvprosederende og advokater som er fratatt retten til etterskuddsvis betaling.

Det vises til at alle avgjørelser om rettsgebyr som treffes av domstolene kan påkjæres til overordnet domstol etter de regler som gjelder for kjæremål i forbindelse med forretningen, jf. rettsgebyrloven § 5 a. Avgjørelse om gebyrets størrelse i tilfeller der gebyret skal betales forskuddsvis, vil således kunne påkjæres.

Departementet ber om høringsinstansenes syn også på dette punkt.

5. Forslag til ny lovtekst

Departementet har følgende forslag til endringer i lovteksten:

§ 8

Det skal betales 5 ganger rettsgebyret for søksmål ved herreds- og byrett. Varer hovedforhandlingen mer enn en dag, påløper 2 ganger rettsgebyret pr dag til og med dag fem og deretter 4 ganger rettsgebyret pr dag. Det samme gjelder behandling av tvist som foretas i søksmåls former for herreds- og byrett i egenskap av skifterett eller namsrett. Tilsvarende gjelder for behandling av anke over dom avsagt i forliksrådet, jf. tvistemålsloven § 296 og for anke over rettsforlik inngått i forliksrådet, jf. tvistemålsloven § 286. For behandling av ankesak som tillates fremmet, betales ved lagmannsrett og ved Høyesterett 25 ganger rettsgebyret. Varer hovedforhandlingen mer enn en dag, påløper 2 ganger rettsgebyret pr dag til og med dag fem og deretter 4 ganger rettsgebyret pr dag. Avgjøres anken uten at ankeforhandling blir holdt, betales halvparten av fullt inngangsgebyr.

For motsøksmål, intervensjonssøksmål og regressøksmål betales inngangsgebyr som for særskilt sak. Ved ankebehandling gjelder tilsvarende regel. For ny behandling etter at begjæring om oppfriskning eller gjenopptakelse er tatt til følge, betales også inngangsgebyr som for særskilt sak.

Er en sak fra ankeinstansen hjemvist eller henvist til ny behandling, betales ikke nytt gebyr for behandlingen.

Blir søksmålet eller anken avvist, nektet fremmet eller hevet, betales 2 ganger rettsgebyret. Blir søksmålet eller anken avvist på grunn av manglende gebyrbetaling, betales ikke gebyr.

I de tilfeller saken trekkes eller forlik inngås senest 4 uker før hovedforhandling, betales 2 ganger rettsgebyret. Trekkes saken tilbake eller forlik inngås på et senere tidspunkt eller under hovedforhandling, eller uteblivelsesdom avsies, betales halvparten av fullt gebyr. For beregning av 4-ukersfristen gjelder reglene i domstoloven § 146 annet ledd tilsvarende.

Femte ledd gjelder tilsvarende dersom dom blir avsagt på grunnlag av partenes enighet.

For behandling av kjæremål, motkjæremål og krav om gjenopptagelse betales 6 ganger rettsgebyret. Blir kjæremål avvist, nektet fremmet eller hevet, betales 2 ganger rettsgebyret. Blir kjæremål avvist på grunn av manglende gebyrbetaling betales ikke gebyr. For kjæremål til herreds- og byrett over avgjørelser tatt i forliksrådet betales 2 ganger rettsgebyret.

6. Økonomiske og administrative konsekvenser av endringsforslagene

Departementet antar gebyrberegning ved differensierte satser i en del saker vil kreve noe mer arbeid fra domstolenes side enn dagens regler. Det forutsettes imidlertid at dette vil være så vidt begrenset at det ikke skulle medføre behov for økte ressurser til domstolene.

Forslagene vil på den annen side føre til økte gebyrinntekter for staten. Det forutsettes at forslaget vil kunne gi en inntektsøkning på ca. 6 mill kroner i året. Det antas at inntektsøkningen vil bli på rundt kr 4,5 mill for herreds- og byrettene, ca. kr 1 mill for lagmannsrettene og ca. kr 200 000-300 000 for Høyesterett.»

3.2 Høringsinstansenes syn

Blant høringsinstansene er synet på forslaget om differensiering av rettsgebyret delt. Tolv høringsinstanser er positive til hele eller deler av forslaget eller støtter dets intensjoner, mens ti er negative eller har betydelige innvendinger.

Følgende høringsinstanser er positive til hele eller deler av forslaget eller støtter dets intensjoner:

Agder lagmannsrett, Gulating lagmannsrett, Oslo byrett, Alta sorenskriverembete, Senja sorenskriverembete, Regjeringsadvokaten, Flerfaglig Fellesorganisasjon, Forbrukerrådet og Norges Rederiforbund. Nordmøre herredsrett uttaler at de ikke har «alvorlige innvendinger mot bruk av differensiert gebyr etter hovedforhandlingens lengde. Det er betydelig overprisede advokattjenester som først og fremst virker rettsfornektende etter vårt rettssystem.» Finansnæringens Hovedorganisasjon støtter departementets intensjoner om å gi partene i en rettssak et incitament til å unngå unødvendig lange hovedforhandlinger, men er usikre på om forslaget vil ha en slik effekt. Norsk tjenestemannslager enig i at de som legger beslag på store ressurser i domstolene skal betale for det, men er bekymret for at enkeltpersoner skal bli fratatt muligheter for å få saker avgjort av rettsapparatet.

Tilleggsbemerkinger:

Agder lagmannsretthar to innvendinger:

«Det ene er hensynet til det rettssøkende publikum. Omkostningene ved rettsbehandling av dagliglivets tvister er allerede nå betenkelig høye. Innføring av merverdiavgift på advokattjenester vil medføre en ytterligere betydelig økning. At det da i tillegg skal foretas en endring i rettsgebyrloven som etter departementets beregning skal gi staten 6 millioner kroner i økte gebyrinntekter, finner vi betenkelig ut fra rettsikkerhetshensyn. Dette mothensynet går imidlertid på satsene ved en eventuell overgang til differensierte gebyr og ikke på selve omleggingen.

Det andre mothensynet vi vil nevne er at differensierte gebyr vil virke kompliserende og medføre merarbeid for domstolene i forhold til den enkle ordningen vi har nå.»

Oslo byrett bemerker at de foreslåtte intervaller for økning av rettsgebyret er for små. Det fremheves at intervallene bør være større slik at det virkelig kan gi et incitament til kortere tidsbruk. *Oslo byrett* foreslår på denne bakgrunn «at gebyret fastsettes til 4 R pr dag fra første dag» og mener det vil gi en enkel regel. Byretten anser det for rimelig at «inngangsbilletten» for småsaker reduseres.

Senja sorenskriverembete påpeker at forslaget kan føre til at dommeren kan føle seg presset av partene til å holde på utover ettermiddagen og kvelden for å bli ferdig med en sak slik at partene kan bli spart for ytterligere utgifter. Det siteres videre fra høringsuttalelsen:

«Det burde derfor i tillegg til det som er foreslått settes en begrensning i antall timer, f. eks. slik:

5 R for en dags hovedforhandling dog ikke utover 7 timer

7 R for hovedforhandling utover 7 timer eller i 2 dager, til sammen ikke over 14 timer osv.

Eller at det hele ble timebegrensning, f. eks.

5 R inntil 7 timer

7 R fra 7 til 14 timer osv.»

Finansnæringens Hovedorganisasjon gjør oppmerksom på at

«rettshjelpforsikringer som dekker utgifter i forbindelse med rettslige tvister og hovedforhandling normalt er begrenset oppad til et fast beløp. En slik suksessiv økning av rettsgebyret som departementet foreslår vil innebære at beløpet i rettshjelpforsikringen i saker av lengre varighet i det alt vesentlige vil gå til å dekke offentlige gebyrer. Innføring av merverdiavgift på advokattjenester må forventes å medføre at slike rettshjelpforsikringer gir enda dårligere dekning av utgiftene ved rettsvister.»

Følgende høringsinstanser er negative til forslaget eller har betydelige innvendinger:

Borgarting lagmannsrett, Skien og Porsgrunn byrett, Tønsberg byrett, Asker og Bærum herredsrett, Indre Follo herredsrett, Nedenes sorenskriverembete, Inderøy sorenskriverembete, Den norske Dommerforening, Den Norske Advokatforening og Landsorganisasjonen i Norge alle negative til forslaget eller har betydelige innvendinger.

Tilleggsbemerkinger:

Borgarting lagmannsrett bemerker:

«Det fremgår av høringsbrevet at tanken bak et system med differensiert rettsgebyr er at partene skal få et incitament til å unngå unødvendig lange hovedforhandlinger. Det er også vist til at det kan forekomme tilfelle der det offentliges arbeid står i misforhold til gebyrets størrelse. Etter lagmannsrettens syn vil et tillegg på h h v 2 R og 4 R pr dag neppe få noen innflytelse på partenes opplegg for rettsforhandlingene. Det dreier seg om minimale beløp sammenliknet med advokatsalærene, partenes egne tapte arbeidsfortjeneste, utgifter til vitner m.v. Av samme grunn vil en slik ordning heller ikke avspeile de reelle kostnader ved domstolenes behandling på noen realistisk måte.

I denne sammenheng vil lagmannsretten også vise til at man ikke har registrert noen særlig effekt av regelen om at det kun skal betales 2R i gebyr når saken trekkes eller heves mer enn fire uker for (før red. anm.) rettsforhandlingene. Det synes derfor ikke som om denne regelen har vært egnet som en tilskyndelse til å avklare forlik o l i god tid.

...
Tvistemålsutvalget arbeider for tiden med en fullstendig gjennomgang av den sivile rettergangsordningen. En av problemstillingene som behandles der er om det skal innføres forskjellige prosessprosedyrer - småkravprosess, allmennprosess og styrket prosess. Dersom det innføres en differensiert prosessordning, vil det måtte få betydning for gebyrene. Det kan derfor også av denne grunn reises spørsmål om hensiktsmessigheten av å innføre en ny ordning som eventuelt må revideres om noen år.»

Tønsberg byrett uttaler:

«Gebyrreglene bør være enkle. Uansett detaljering vil det bli enkeltutslag som virker urettferdig. I og med at rimelighet er nevnt, vil byretten peke på at det ikke alltid er saksøker som påfører saken det største tidsforbruket. «Skylden» kan være saksøktens - uten at det alltid kan «rettes» i saksomkostningsavgjørelsen.»

Asker og Bærum herredsrett har følgende merknad:

«Vi har ingen tro på at en differensiering som foreslått vil ha noen betydning som incitament til å unngå unødvendig lange hovedforhandlinger. En dag eller to ekstra i rettsgebyr vil utgjøre en svært liten del av de samlede prosessomkostninger. Det er utgiftene til advokat og eventuelle sakkyndige som teller i denne sammenheng.

...
Vi er i prinsippet enige i at det er rimelig at de sakene som belaster domstolene mest, bør kunne tåle mer i gebyr. Det blir imidlertid uansett ikke tale om reell dekning av hva behandlingen av saken koster. Dersom departementet holder fast ved forslaget om differensiering av satsene, foreslår vi som et alternativ at det betales med (mer red anm.) for de mest omfattende sakene, men slik at dette begrenses til de saker som varer mer enn for eksempel en uke og at gebyrsatsen knyttes til hver ukes hovedforhandling.»

Indre Follo herredsrett:

«Herredsretten er enig i at man bør unngå unødvendig lange hovedforhandlinger. Retten har imidlertid liten tro på at differensiering av rettsgebyret vil være et effektivt virkemiddel i denne forbindelse. Mange av de mest arbeidskrevende sakene er gebyrfrie. I andre tilfelle har vedkommende part fri sakførsel. Viktigst er imidlertid at rettsgebyret som regel vil utgjøre en så liten del av partenes totale prosessomkostninger

at betraktninger om gebyrets størrelse vil komme helt i skyggen av andre vurderinger. ...

De foreslåtte differensierte satser reiser for øvrig en del enkeltspørsmål som bør avklares. Idet gebyret er foreslått knyttet til antall rettsdager, kan det reises spørsmål om rimeligheten av beregningen dersom retten - av grunner som ligger utenfor partenes kontroll - velger å starte rettsmøtet sent eller avslutte det tidlig, slik at saken må behandles over flere dager enn det som ellers hadde vært nødvendig eller naturlig.»

Nedenes sorenskriverembete skriver:

«Av tilbakemeldinger retten får, er rettsgebyret allerede i dag så høyt at det kan være avgjørende for om saker fremmes for domstolene. Svekket forutberegnelighet som differensiering innebærer, antas å vilje forsterke dette. I tillegg kommer at det ikke nødvendigvis er slik at begge parter er like interessert i en «billig» prosess ved at de ikke er like sårbare i forhold til kostnadene ved saksanlegget. Selv om rettsgebyret ofte vil være for «småpenger» å regne i forhold til advokatsalærene, er parter opptatt av hvem som skal bære gebyret.» Det fremheves også at differensiering vil bety merarbeid for embetet.

«Dersom differensiering skal innføres, må det legges avgjørende vekt på en ordning som er enkel å praktisere.

Det foreslås derfor en mindre figngradert skala, ved at økningene skjer i to trinn og først inntreer ved dag 3 og dag 6. De fleste saker avsluttes etter 2 dager og vil da få samme behandling, samtidig som dette antas bedre å ivareta rettssikkerhetsaspektet i forhold til småsakene enn departementets forslag. De større saker involverer gjerne mer ressurssterke parter, hvor selv et høyere gebyr enn foreslått neppe vil bety noe for hvordan saken blir fremmet for domstolene.»

Den norske Dommerforening:

«I de fleste saker hvor det brukes mer enn en dag til hovedforhandling, blir det benyttet advokat. Det er da omkostninger ved advokatsalærer som utgjør den vesentligste del av saksomkostningene, og ikke rettsgebyret. På dette grunnlag mener utvalget at en differensiering av rettsgebyret ikke kan begrunnes med at dette vil være et virkemiddel til å unngå unødvendig lange hovedforhandlinger, men i tilfelle må begrunnes med behov for inntekter for staten.»

Den Norske Advokatforening uttaler:

«Forslag om å øke rettsgebyret med lengden av hovedforhandlingen er begrunnet med et ønske om at rettsgebyret i større grad skal avspeile ressursbruken i saken. Advokatforeningen vil fremheve at det ikke er rimelig å legge bedriftsøkonomiske kriterier til grunn for prising av domstolenes bistand til tvisteløsning. Det er en uttalt målsetting at ingen skal tape sin rett p.g.a. manglende økonomisk evne. Dette grunnleggende synspunkt må også gjenspeiles i rettsgebyrordningen. Når rettsgebyret foreslås økt med 2 R for hver dag utover første dag og med 4 R for hver dag f.o.m. dag 6, vil dette innebære en så vidt betydelig økning av rettsgebyret at det innebærer en reell begrensning i enkeltes mulighet til å få en tvist avgjort av retten.

Det er ikke foreslått noen reduksjon av rettsgebyr for behandling av mindre saker i ankeinstansen. Vi tillater oss å påpeke at dette for det første ikke er begrunnet, - det synes temmelig åpenbart at man også her burde foreta en reduksjon for de mindre saker. Vi påpeker videre

at prisen for behandling i ankeinstansen, som nå minimum vil ligge på over kr 16.000,-, er kommet på et nivå hvor en del parter helt åpenbart vil kunne miste sin rett. At en privatperson skal avkreves et slikt beløp, som altså er fem ganger så høyt som i byretten for en sak som varer en dag, virker lite rimelig. Ankegebyret blir særlig tyngende i saker som varer ut over en dag hvor forslaget til progressive satser vil medføre betydelig økning i forhold til dagens nivå. Det gebyrnivå forslaget innebærer for ankesaker vil kunne medføre at en ankebehandling blir forbeholdt de velstående og de som nyter godt av gebyrfritak i § 10 eller fritak i henhold til rettshjelpsloven.

...
Etter foreningens oppfatning bør man derfor vurdere en reduksjon av multiplikatoren for rettsgebyr i ankeinstansen i tråd med den reduksjon som gjøres i førsteinstansen. Departementet bør i tillegg særskilt vurdere en ordning hvor privatpersoner betaler for eksempel halvt gebyr i ankeinstansen.»

LO fremholder følgende:

«Departementet har vurdert om det skal gjøres unntak om differensiering for enkelte typer saker og personer, uten at det fant grunnlag for det. For de fleste sakene hvor enkeltpersoner er part vil nok dette være en riktig vurdering, fordi hovedforhandlingens varighet ikke strekker seg utover en til to dager. Men for enkelte sakstyper varer hovedforhandlingen normalt lenger enn to dager. Dette gjelder blant annet i saker som gjelder erstatning for personskade. I disse sakene vil forslaget om differensiering av rettsgebyret, gripe inn på den alminnelige rettsikkerheten for den enkelte. Tilsvarende gjelder i saker som den enkelte anlegger mot det offentlige.

...
LO er av den oppfatning at det bør utredes forslag til differensiering både i forhold til hovedforhandlingens varighet og sakstyper. Departementet har ikke utredet sistnevnte, og LO kan derfor ikke støtte forslaget fordi det vil kunne svekke den alminnelige rettssikkerheten for folk flest.»

3.3 Departementets vurderinger

Mens rundt halvparten av høringsinstansene som har avgitt uttalelse er positive til hele eller deler av forslaget eller støtter dets intensjoner, har den andre halvparten ulike typer innvendinger. Enkelte mener dette er en så vidt betydelig økning av rettsgebyret at det innebærer en reell begrensning i den enkeltes mulighet til å få en tvist avgjort av retten. Andre er av den oppfatning av differensiering som foreslått ikke vil ha noen betydning som incitament til å unngå unødvendig lange hovedforhandlinger. Disse fremhever at det er utgiftene til advokat og eventuelle sakkyndige som teller i denne sammenheng.

Den første hovedinnvendingen - at økningen i rettsgebyret vil virke rettsfornektende - har en side mot Den europeiske menneskerettskonvensjon, som ble inkorporert i norsk rett gjennom lov 21. mai 1999 nr. 30 (menneskerettsloven) § 2. Artikkel 6 nr. 1 første punktum lyder:

«In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law.»

Den europeiske menneskerettsdomstolen har i en avgjørelse fra 1975 (*Golder v. the United Kingdom*) slått fast at det i kravet til «fair ... hearing» ligger et krav om at den enkelte må ha adgang til domstolene («access to court»). I en avgjørelse fra 1979 (*Airey v. Ireland*) ble det lagt til grunn at denne retten ikke bare skal være av formell karakter. Konvensjonsstatene må et stykke på vei også legge forholdene til rette for at den enkelte skal kunne få sin sak avgjort ved domstolene. I den aktuelle saken fant domstolen at det var i strid med artikkel 6 å nekte Airey fri sakførsel.

Også en ordning med rettsgebyr vil i prinsippet kunne være i strid med kravet om en reell og effektiv adgang til domstolene, men det skal mye til. Dagens ordning er klart nok ikke i strid med konvensjonen. Satsene er relativt lave, og må ses i sammenheng med støtteordningene i rettshjelploven.

Etter departementets syn vil heller ikke forslaget om differensiering av rettsgebyret være i strid med konvensjonens artikkel 6. I de fleste saker varer ikke hovedforhandlingen mer enn én eller to dager, og i disse tilfellene vil behandlingsgebyret bli henholdsvis litt lavere og litt høyere enn i dag. I mer langvarige saker blir økningen noe større, men beløpet er stadig relativt lavt. Er saksøkeren slik stilt at dette utgjør en uoverstigelig hindring for saksanlegg eller for bruk av rettsmidler, vil vedkommende kunne søke om fri sakførsel eller bare fritak for rettsgebyr etter bestemmelsene i rettshjelploven kap. IV og V.

Når det gjelder den andre hovedinnvendingen mot forslaget - nemlig at det ikke vil ha noen betydning som incitament til kortere hovedforhandlinger fordi stigningen i gebyret er for liten, vil departementet, for å imøtegå dette, foreslå å gjøre kurven for differensiering noe brattere enn i forslaget i høringsnotatet. Departementet mener på denne bakgrunn modellen bør se slik ut:

Herreds- og byretten:

Det påløper 5 R første dag av hovedforhandlingen og deretter 3 R (i motsetning til 2 R i høringsnotatet) for hver dag til og med dag fem; dvs

to dager:	8 R
tre dager:	11 R
fire dager:	14 R
fem dager:	17 R

Deretter 4 R for hver dag fra og med dag seks.

Med R = kr 655,- vil modellen gi følgende utslag for saker i herreds- og byretten i 2001:

- en endagssak vil koste kr 3 275,-
- en sak på 5 dager vil koste kr 11 135,-
- en sak på 15 dager vil koste kr 37 335,-
- en sak på 30 dager vil koste kr 76 635,-

Ankeinstansene:

I motsetning til i høringsnotatet foreslås det også for saker for lagmannsrettene og Høyesterett en senkning av multiplikatoren for rettsgebyret med 1 R første dag av hovedforhandlingen. Modellen vil da se slik ut for ankesakene:

24 R første dag av hovedforhandlingen og deretter 3 R (i motsetning til 2 R i høringsnotatet) for hver dag til og med dag fem; dvs

to dager:	27 R
tre dager:	30 R
fire dager:	33 R
fem dager:	36 R

Deretter 4 R for hver dag fra om med dag seks.

Med R = kr 655,- vil modellen gi følgende utslag for rettsgebyret i ankeinstansene i 2001:

- en endagssak vil koste kr 15 720,-
- en sak på 5 dager vil koste kr 23 580,-
- en sak på 15 dager vil koste kr 49 780,-
- en sak på 30 dager vil koste kr 89 080,-

Som en del høringsinstanser påpeker, vil en regel som skissert der rettsgebyret differensieres etter antall dager i retten, kunne føre til at dommeren føler seg presset av partene til å holde på utover ettermiddagen og kvelden for å bli ferdig med en sak slik at partene bli spart for ytterligere utgifter. Departementet forutsetter imidlertid at forhandlingene ikke pågår lenger enn det retten finner forsvarlig. Det vises også til domstolloven § 139 der det sies at rettens daglige arbeidstid i alminnelighet ikke bør overstige åtte timer.

Departementet holder fast ved dagens ordning når det gjelder spørsmålet om forskuddsvis eller etterskuddsvis betaling av gebyret. Hovedregelen er at gebyret betales forskuddsvis såfremt ikke annet er bestemt, jf. rettsgebyrloven § 3. Av rettsgebyrforskriften § 3-1 følger imidlertid at advokater og offentlige organ kan betale gebyr og sideutgifter etterskuddsvis. Realiteten blir da at det kun er selvprosederende og advokater som er fratatt retten til etterskuddsvis betaling som må betale behandlingsgebyret forskuddsvis. I saker der gebyret skal betales forskuddsvis og antatt lengde for hovedforhandling ikke samsvarer med den reelle, vil ekstra gebyr måtte etterskuddsbetales eller gebyr tilbakeføres avhengig av om saken har tatt lenger eller kortere tid enn antatt. Viser det seg derimot allerede under saksforberedelsen at det innbetalte beløp er for lite, skal det kreves inn etterbetaling av et større forskudd. Hvis saksøker eller den ankende part ikke betaler, vil saken kunne avvises. Det vises her til rettsgebyrloven § 8 fjerde ledd annet punktum. Før retten avviser saken på grunn av manglende eller for lite innbetalt gebyr, bør saksøker eller den ankende part gis et varsel med oppfordring til å innbetale gebyret innen en bestemt frist.

Departementet er kjent med at Tvistemålsutvalget for tiden arbeider med en fullstendig gjennomgang av den sivile rettergangsordning. Utvalget vurderer blant annet om det skal innføres forskjellige prosesspor - småkravsprosess, allmennprosess og styrket prosess. Innføres denne ordningen, vil dette også måtte få betydning for gebyrene. Da dette ligger en stund frem i tid, anser ikke departementet det som uhensiktsmessig å foreta en endring av reglene om rettsgebyr nå.

4 Økonomiske og administrative konsekvenser

Departementet antar gebyrberegning ved differensierte satser i en del saker vil kreve noe mer arbeid fra domstolenes side enn dagens regler. Det antas imidlertid at denne regelendringen vil være så vidt begrenset at det likevel ikke skulle medføre behov for økte ressurser til domstolene.

Forslaget vil på den annen side føre til økte gebyrinntekter for staten. Det antas at forslaget vil kunne gi rundt kr 6,3 mill i merinntekter pr år.

For tvistemål utgjorde gebyrene i 2000 ca. kr 35 mill. Man ser da bort fra gebyrene ved forlikradsbehandling, som går direkte til kommunene som dekker driftsutgiftene ved forlikrådene. Et grovt overslag over de utgifter staten har i forbindelse med tvistemål viser at behandlingsgebyrene i dag bare dekker ca. 10% av de totale utgifter. Forslaget til regelendring vil medføre en viss økning her.

Det antas at merinntektene ved dette forslaget vil fordele seg slik:

- tvistemål for herreds- og byrettene	ca. 4,3 mill kr
- sivile ankesaker for lagmannsrettene	ca. 1,7 mill kr
- sivile ankesaker for Høyesterett	ca. 300 000 kr
Samlet merinntekt:	ca. 6,3 mill kr

Det må imidlertid tas i betraktning at utgiftene for det offentlige også vil kunne øke noe ved dette forslaget. Gis det bevilling til fri sakførsel, jf. lov 13. juni 1980 nr. 35 om fri rettshjelp, vil dette også omfatte fritak for rettsgebyr. I 2000 innvilget domstolene fri sakførsel i om lag 3000 saker. Disse utgiftene dekkes av det offentlige. Imidlertid er det svært mange av disse sakene hvor det ikke skal betales rettsgebyr, jf. rettsgebyrloven § 10. Det antas at ikke mer enn noen få hundre av disse sakene er gebyrpliktige. Det er imidlertid svært vanskelig å angi hvor mye utgiftene vil kunne øke med regler om differensiert rettsgebyr da det ikke har vært mulig å fremskaffe opplysninger om hvor mange dager disse hovedforhandlingene varer. Det antas imidlertid at utgiftene her ikke vil være store.

5 Merknader til de enkelte endringer

Til rettsgebyrloven § 8

I *første ledd* senkes inngangsgebyret for søksmål ved herreds- og byrett og ankesak som tillates fremmet ved lagmannsrett og Høyesterett med 1 rettsgebyr (R) til henholdsvis 5 R og 24 R. Med inngangsgebyr menes behandlingsgebyr for sak der hovedforhandlingen varer en dag. Deretter (det vil si fra dag to av hovedforhandlingen) påløper i alle instanser i tillegg 3 R for hver dag til og med dag fem og så 4 R for hver dag fra og med dag seks. Det vises for øvrig til punkt 3.3 ovenfor.

Avgjøres anken uten at ankeforhandling blir holdt, betales halvparten av fullt inngangsgebyr, dvs. 12 R (halvparten av 24 R).

For å gjøre beregningen så enkel som mulig, skal del av dag regnes med full gebyrplikt.

Differensieringsreglene foreslås å få tilsvarende anvendelse for behandling av tvister i søksmålsformer for herreds- og byrett i egenskap av skifterett eller namsrett. Det vises til at det er store likhetstrekk mellom denne type saker og vanlig hovedforhandling for herreds- eller byretten.

Anke over dom avsagt av forliksrådet går i dag til herreds- eller byretten og behandles etter reglene i tvistemålsloven kap. 22 og 23, jf. tvistemålsloven § 296. Mens anke over rettsforlik behandles etter reglene i tvistemålsloven kap. 25 om anke, jf. tvistemålsloven § 286. Reglene om gebyr for anke over dom avsagt av forliksrådet og anke over rettsforlik inngått i forliksrådet foreslås tilpasset det nye systemet slik at det svares differensiert gebyr tilsvarende ordinær behandling i herreds- og byrett.

I *annet ledd første punktum* er det kun foreslått mindre endringer. For motsøksmål, intervensjonssøksmål og regressøksmål foreslås betalt inngangsgebyr som for særskilt sak, dvs. 5 R. Dette innebærer en reduksjon av gebyret med 1 R. Ved ankebehandling foreslås en tilsvarende regel. Gebyret blir da 24 R. Departementet ser imidlertid at en slik regel kan føre til mindre rimelige resultater dersom det er motsøksmålet og ikke hovedsøksmålet som foranlediger at hovedforhandlingen varer i flere dager. Man har imidlertid funnet å foreslå en slik enkel regel som skissert ovenfor for ikke å skape for store problemer ved praktisering av regelen. Generelt sett vil denne type saker ta kortere tid og dessuten være mindre ressurskrevende for domstolene.

I motsetning til i høringsnotatet har departementet funnet å ville foreslå at gebyret differensieres også i saker som er gjenstand for ny behandling etter at begjæring om oppfriskning eller gjenopptakelse er tatt til følge. Det vises til at hensynene bak graderte satser i stor grad også gjør seg gjeldende her.

I *fjerde ledd* foreslås det ingen endringer, men det presiseres at gebyret der søksmålet eller anken avvises, nektes fremmet eller heves er 2 ganger rettsgebyret også der dette skjer etter at hovedforhandlingen er påbegynt.

I *femte ledd* foreslås det heller ingen endring av ordlyden, men realiteten vil bli noe annerledes med differensieringsreglene. Det presiseres at «halvparten av fullt gebyr» skal beregnes ut fra differensierte satser. Dersom saken trekkes eller forlik inngås før hovedforhandling, skal det kreves gebyr som for

en dag selv om saken var berammet til flere dager. Trekkes derimot saken tilbake eller forlik inngås under hovedforhandlingen, legges dager som faktisk er benyttet til hovedforhandling til grunn. Er en hovedforhandling berammet til å avholdes over 10 dager, men forlikes dagen før hovedforhandling, skal det etter denne regelen betales halvparten av inngangsgebyret på 5 R i førsteinstans og 24 R i annen instans, det vil si henholdsvis $2\frac{1}{2}$ R og 12 R. Blir saken derimot forlikt i løpet av femte rettsdag, regnes det ut hva gebyret etter de differensierte satser ville blitt for disse fem dagene og deles på to.

Det er bare uteblivelsessaker der en part under hovedforhandling utvises eller fratras ordet som er aktuelle i forhold til reglene om differensiering av gebyret.

I rettsgebyrloven § 8 *siste ledd* om gebyr for behandling av kjæremål, motkjæremål og krav om gjenopptakelse, foreslås ingen endringer.

Det antas at ordningen kan tre i kraft første halvår 2002.

Justis- og politidepartementet

t i l r å r :

At Deres Majestet godkjenner og skriver under et framlagt forslag til proposisjon til Stortinget om lov om endringer i lov om rettsgebyr (differensiering av rettsgebyret).

Vi HARALD, Norges Konge,

s t a d f e s t e r :

Stortinget blir bedt om å gjøre vedtak til lov om endringer i lov om rettsgebyr (differensiering av rettsgebyret) i samsvar med et vedlagt forslag.

Forslag til lov om endringer i lov om rettsgebyr (differensiering av rettsgebyret)

I

I lov 17. desember 1982 nr. 86 om rettsgebyr gjøres følgende endringer:

§ 8 skal lyde:

Det skal betales 5ganger rettsgebyret for søksmål ved herreds- og byrett (*inngangsgebyr*). *Varer hovedforhandlingen mer enn én dag, påløper i tillegg 3 ganger rettsgebyret pr. dag til og med dag fem og deretter 4 ganger rettsgebyret pr. dag.* Det samme gjelder for behandling av tvist som foretas i søksmåls former for herreds- og byrett i egenskap av skifterett eller *namsrett*, *avanke* over dom avsagt i forliksrådet, jf. tvistemålsloven § 296 og *av anke* over rettsforlik inngått i forliksrådet, jf. tvistemålsloven § 286. For behandling av ankesak som tiltales fremmet, betales ved lagmannsrett og ved Høyesterett 24ganger rettsgebyret. *Varer hovedforhandlingen mer enn én dag, påløper i tillegg 3 ganger rettsgebyret pr. dag til og med dag fem og deretter 4 ganger rettsgebyret pr. dag.* Avgjøres anken uten at ankeforhandling blir holdt, betales halvparten av fullt *inngangsgebyr*.

For motsøksmål, intervensjonssøksmål og regressøksmål betales *inngangsgebyrsom* for særskilt sak. Ved ankebehandling gjelder tilsvarende regel. For ny behandling etter at begjæring om oppfriskning eller gjenopptakelse er tatt til følge, betales også som for særskilt sak.

Er en sak fra ankeinstansen hjemvist eller henvist til ny behandling, betales ikke nytt gebyr for behandlingen.

Blir søksmålet eller anken avvist, nektet fremmet eller hevet, betales 2 ganger rettsgebyret. Blir søksmålet eller anken avvist på grunn av manglende gebyrbetaling, betales ikke gebyr.

I de tilfeller saken trekkes eller forlik inngås senest 4 uker før hovedforhandling, betales 2 ganger rettsgebyret. Trekkes saken tilbake eller forlik inngås på et senere tidspunkt eller under hovedforhandling, eller uteblivelsesdom avsies, betales halvparten av fullt gebyr. For beregning av 4-ukersfristen gjelder reglene i domstolloven § 146 annet ledd tilsvarende.

Femte ledd gjelder tilsvarende dersom dom blir avsagt på grunnlag av partenes enighet.

For behandling av kjæremål, motkjæremål og krav om gjenopptakelse betales 6 ganger rettsgebyret. Blir kjæremål avvist, nektet fremmet eller hevet, betales 2 ganger rettsgebyret. Blir kjæremål avvist på grunn av manglende gebyrbetaling betales ikke gebyr. For kjæremål til herreds- og byrett over avgjørelser tatt i forliksrådet betales 2 ganger rettsgebyret.

Ot.prp. nr. 3

20

Om lov om endringer i lov om rettsgebyr (differensiering av rettsgebyret)

II

Loven gjelder fra den tid Kongen bestemmer.

